

Ewa Białek

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

e.bialek@poczta.umcs.lublin.pl

Słów kilka o kolokwializacji w oryginale i przekładzie

Potoczność wypowiedzi tworzy szereg czynników. To nieoficjalność sytuacji komunikacyjnej, spontaniczność nadawania komunikatu (komunikat tworzony i nadawany *ad hoc*), ekonomia środków językowego wyrazu (w tym eliptyczność konstrukcji składniowych, kompresja językowa) oraz przede wszystkim emocjonalne nasycenie wypowiedzi. Funkcji ekspresywnej podporządkowuje się cała gama środków leksykalno-stylistycznych, wśród których wyróżniają się wyrazy wartościujące, zwłaszcza rzeczowniki jako nominacje osób. Ładunek emocjonalny niosą też formy adresatywne, które poza realizacją funkcji fatycznej i impresywnej pozwalają wnikać w dość zawiłe niekiedy relacje pomiędzy nadawcą i odbiorcą. Istotne miejsce wśród elementów kolokwializujących zajmuje leksyka pospolita i nienormatywna (tzw. leksyka podstandardowa) – ta ostatnia werbalizuje skrajne postawy i stany emocjonalne nadawcy. Kolokwialność realizuje się głównie w sferze komunikacji ustnej, zaś w tekście literackim odzwierciedlają ją dialogi bohaterów¹.

Wśród dość licznych polskich przekładów współczesnej rosyjskiej literatury pięknej ze względu na emocjonalność dialogów uwagę

¹ Charakterystykę stylu potocznego zawarto m.in. w pracach: Земская, Китайгородская, Ширяев, 1981; Bartwicka, 2010: 18-23. O pojęciu leksyki podstandardowej zob. Lewicki, 1986: 33-44.

przykuwa powieść *Pochowajcie mnie pod podłogą* Pawła Sanajewa (ros. *Похороните меня за плинтусом*, Moskwa 1996) w tłumaczeniu Izabeli Korybut-Daszkiewicz (Warszawa 2009). Oryginał doczekał się ekranizacji w 2009 roku oraz kilkakrotnego przeniesienia na sceny teatralne². Ten dwutekst wybrano jako podstawę analizy zabiegów kolokwializujących w oryginale i przekładzie w sferze ekspresywnych nominacji osobowych, a także form zwrotnych, uznawszy je za wyróżniający się komponent oryginału, dominantę w jego warstwie strukturalnej i semantycznej³.

Dociekania zmierzają do zgłębienia językowego obrazu relacji międzyludzkich w tekście wyjściowym i docelowym. Przekaz szeroko rozumianych potocyzmów wymaga nie tylko penetracji mikrokontekstu, ale i skrupulatnej oceny więzi emocjonalnych bohaterów na tle całego utworu, zaś w translacji form adresatywnych uwzględnienia, poza językowymi zwyczajami przyjętymi w kulturze przekładu, także wieku odbiorcy czy nawet płci.

Słów kilka wprowadzenia. Fabuła powieści koncentruje się wokół niełatwych relacji rodzinnych – troje dorosłych kontra jedno dziecko. W centrum znajduje się zaborcza i tyranizująca najbliższe otoczenie babcia Nina, która dyryguje najbliższymi – kilkuletnim wnuczkim Saszą, mężem Sienią oraz córką Olą, wyznacza retorykę ich wypowiedzi⁴.

Wiele odcieni ma więź łącząca babcie i wnuczka. Kobieta darzy dziecko wielkim uczuciem, co wyraża się chociażby w codziennej trosce o nie. To jednak toksyczna miłość, która w rezolutnym, nad wyraz dojrzałym chłopcu pozwala widzieć wyłącznie dziecko ułomne i słabe – fizycznie,

² Powieść na ekrany kin przeniósł petersburski reżyser Siergiej Snieżkin. Akcja utworu toczy się w Moskwie lat osiemdziesiątych, w znakomitej części w czterech ścianach mieszkania komunalnego. „Rossijskaja Gazieta”, 22.07.2008, [on-line] <http://www.rg.ru/2008/07/22/kino.html> – 10.06.2014.

³ Zjawisko dominanty w traduktologii opisano w: Bednarczyk, 2008: 11-19. Zob. także Dąmbska-Prokop, 2012: 74-84.

⁴ Pikanterii dodaje fakt, że książka zawiera elementy biograficzne z dzieciństwa autora, a jej główni bohaterowie mieli realne pierwowzory z grona najbliższych Sanajewa (pochodził on ze znanej aktorsko-artystycznej rodziny). „Rossijskaja Gazieta”, 22.07.2008, [on-line] <http://www.rg.ru/2008/07/22/kino.html> – 10.06.2014. Pisarz zadedykował utwór ojczymowi, powieściowemu karlikowi i krwiopijcy. Te relacje powieść oddaje jednak w najmniejszym stopniu.

intelektualnie i emocjonalnie⁵. Babcia korzysta z repertuaru barwnych, aczkolwiek niecodziennych (z uwagi na wiek adresata i pokrewieństwo z nim) nominacji i epitetów wobec wnuka. To dosadne określenia rzeczownikowe, niekiedy wzmocnione wartościującym przymiotnikiem (rozwinęte połączenia przymiotnikowo-rzeczownikowe, zabieg podwójnego deprymowania): *гад, гнида, дурак, идиот, кретин, падаль, подлец, сволочь, скотина, говно маленькое, неблагодарное говно, зависимое дерьмо, ненавистный подлец, сволочный идиот, полный кретин, проклятая сволочь, вонючая, смердячая сволочь* itp. Jednostkowe są nominacje w postaci substantywizowanych przymiotników – pospolity przymiotnik *малахольный*, czyli „infantylny”, „dziwny”, „wycofany”⁶. Cały ten szereg jednostek jest nacechowany ujemnie – por. *гад* – ‘перен. мерзкий, отвратительный человек, гадина (прост. презрит.)’; *гнида* – ‘ничтожный, подлый человек (прост. бран.)’; *дурак* – ‘глупый человек, глупец (разг.)’; *идиот* – ‘глупый человек, тупица, дурак (разг. бран.)’; *кретин* – ‘то же, что идиот (разг. бран.)’; *подлец* – ‘подлый человек, негодяй’; *дерьмо* – ‘о ком-чём-н. негодном, гадком (бран.)’; *сволочь* – ‘негодяй, мерзавец (прост. бран.)’; *скотина* – ‘перен. грубый, неотёсанный человек (прост. бран.)’ [TSRJ, 2008]. Dominuje leksyka pospolita z kwalifikatorami sygnalizującymi jej obelżywość i pogardliwość wobec odbiorcy.

Te ekspresywizmy charakteryzują adresata w dwóch podstawowych aspektach – zdolności intelektualne (*дурак, идиот, кретин, малахольный*) oraz wymiar moralny postaw i zachowania adresata (*гад, гнида, подлец, сволочь, скотина*). Negatywne treści kumulują wulgaryzmy *говно* (3. Никудышный, ничтожный человек, 4. Дрянной, подлый человек; RS, 2010: 56) i *дерьмо* (4. О ничтожном, малозначительном

⁵ *Бабушкина любовь*, czyli babcina miłość – taki wymowny tytuł nosi krótki tekst o filmowej ekranizacji powieści sygnalizujący trudny emocjonalnie duet – babcia i wnuczek. „Rossijskaja Gazieta”, 22.07.2008, [on-line] <http://www.rg.ru/2008/07/22/kino.html> – 10.06.2014.

⁶ Przymiotnik *малахольный* (z wariantem *малохольный*) nie występuje w obecnych ogólnych słownikach języka rosyjskiego. Ilustracje jego użycie odnotowano w Narodowym Korpusie Języka Rosyjskiego (podkorpus ogólny, dalej – NKJR): 29 tekstów (teksty od 1957 do 2010 roku), 39 użycie (dane z września 2014 roku). W badanym dwutekście jego polskim odpowiednikiem jest *dziwadło*, por. także ekwiwalent *zdziwaczały* [WSRP, 1993: 561, t. I].

человеке, 5. О подлом, гнусном человеке, подлеце; RS, 2010: 64). Ich znaczenia współtworzą drugi aspekt oceny małego bohatera (postępowanie wobec innych, jego ocena jest jednak nieadekwatna).

Wyekscerpowane jednostki często występują w funkcji form zwrotnych i tym bardziej razi ich odcień ujemny (zniewaga słowna i krzyk jako narzędzie zwrócenia uwagi na nadawcę). Przewinienia dziecka kontrastują z obelgami kierowanymi pod jego adresem:

Ты будешь учиться, **ненавистный подлец**, ты будешь учиться, будешь учиться?!!! – закричала вдруг бабушка во весь голос [...].

Zaczniesz się uczyć, **lotrze przebrzydły**, zaczniesz się uczyć, odpowiadaj?!!! – krzyknęła na cały głos [...].

Negatywne emocje kumulują się w szeregu pejoratywnych określeń:

– **Вонючая, смердячая, проклятушая, ненавистная сволочь!** – заорала бабушка. – Будешь жрать, когда дадут! Холуев нет!

– **Ты śmierdzący, cuchnący, przeklęty, podły gnoju!** – wrzasnęła babcia. – Będziesz żreć, jak ci dadzą! Służącą sobie znalazł!

Tę agresję słowną tłumaczka konsekwentnie przenosi do przekładu, łągodzi jednak wymowę obelgi *сволочь* (por. dalej). Przymiotnik *ненавистный* uwypukla pejoratywność rzeczowników, na kartach oryginału pojawia się on kilkakrotnie w różnych konfiguracjach – *ненавистный подлец*, *ненавистная сволочь* i *татарин ненавистный, предатель ненавистный* (inny adresat – dziadek). Epitet ten jest jednym z ulubionych kobiety, pozwalającym jej na wyraziste demonstrowanie uczuć (podobnie jak *проклятый czy вонючий*). Do przekładu wprowadzono wariantywne odpowiedniki – *prebrzydły* (bliższy znaczeniowo jednostce tłumaczenia – znieawidzony, obrzydły) oraz *podły* (ohydny w aspekcie moralnym). Ekspresywizmu *ненавистная сволочь – podły gnoju, предатель ненавистный – podły zdrayco* zostają wyartykułowane w przyływie agresji jako reakcja na zachowania bliskich, dalece niestosowne z punktu widzenia babci (wnuczek dopytuje o śniadanie, mąż chce wyjść z domu – to dla babci przejaw ich podłości):

Всю жизнь я одна! Все радости тебе, а я давись заботами! Будь ты проклят, **предатель ненавистный!**

Całe życie jestem sama! Wszystkie przyjemności są dla ciebie, a dla mnie tylko zmartwienia. Bądź przekłety, **podły zdrajco!**

Dyskredytujące dwuczłonowe nominacje są niekiedy kompresowane do jednego wyrazu pozostającego w związku logiczno-semantycznym z jednostką wyjściową, por. *воночая (сволочь) – (ты) śmierdzielu* (zaimek jako wzmocnienie potoczności i emotywności), *говно маленькое – gówniarz* (wyraz sygnalizujący wyższość nadawcy, hierarchiczność relacji). Negatywne przesłanie mimo to zostaje oddane:

– **Воночая, смердячая сволочь!** (Мне показалось, что зубы у бабушки лязгнули).

– **Ты śmierdzielu, ты śmierzący draniu!** (Wydawało mi się, że babcia zgrzytnęła zębami).

– Вот же **говно маленькое**, как руки свои распустил!

– Ale się **gówniarz** rozbisurmanił!

Rzeczownik *сволочь* jest tu podwójnie wartościowany, wraz z drugim epitetem zostaje przetłumaczony z zachowaniem negatywnego wydźwięku, ponownie dodano też wzmacniający zaimek *ты*. Wyraz odznacza się dość wysoką frekwencją w tekście. Jego słownikowe ekwiwalenty to *lajdak, szuja, kanalia* [WSRP, 1993: 425, t. II]. W ogólnym słowniku języka rosyjskiego znaczenie leksemu objaśnia się za pomocą synonimów *негодяй* i *мерзавец* [TSRJ, 2008: 865]. Zespół badaczy synonimów rosyjskich słowo *сволочь* umieszcza w polu znaczeniowym ‘подлый, бесчестный, низкий в нравственном отношении человек’ [BTSSRR, 2008: 288]. Objaśnianie znaczenia jednostki za pomocą paru synonimów może dowodzić nieostrości granic znaczeniowych wyrazu (w teorii kolokwializmów wyodrębnia się grupę wyrazów rozmytych semantycznie, zob. Bartwicka, 2000: 209). W odróżnieniu od terminu (precyzja znaczeniowa) ekspresywizmy wchodzi w bogate konfiguracje synonimiczne [por. Apresjan, 1980: 288-289] – podły, czyli pozbawiony honoru, postępujący nieetycznie, nikczemny, niegodziwy itp. [USJP, 2003: 240, t. III]. Ten szereg przymiotników można zastąpić m.in. rzeczownikami *негодзивец, никчемник*.

Tłumaczka wyraźnie różnicuje przykład wyrazu *сволочь* w zależności od adresata i jego płci, a także kontekstu. Jednostka jest wyrazem złych emocji z powodu innego obrotu sprawy, niż oczekuje tego

nadawca (babcia). Częstotliwość użycia słowa przez kobietę stanowi podstawę do stwierdzenia, że to wręcz znak rozpoznawczy jej leksykonu (por. leksykon dzikuski Helutki z powieści *Dwanaście krzesel* Ilji Ilfa i Eugeniusza Pietrowa). W samej tylko pierwszej scenie wyraz ten pada z ust babci cztery razy. Tym samym można mówić o ekspresywnych formach adresatywnych jako nośnikach charakterystyki indywidualnej, szkicuujących sylwetkę mówcy, nie tylko jako o wskaźniku jego stosunku do innych [por. Lewicki, 1986: 72-74]. Winy adresatów i słowo użyte wobec nich jako piętnująca nominacja są niewspółmierne. Ta dysproporcja uwidacznia się w świetle definicyjnych cech leksemu i kontekstów jego użycia, adresatów. Z badanego przekładu wydobyto kilka odpowiedników – *gówniarzu*, *gnoju*, *swołocz*, *draniu*, *szczeniaku* (niekiedy wraz z przydawkami, dwa pierwsze najczęstsze; adresat – wnuczek), *świnio*, *idiotko*, *łajdaczko* (pierwszy najczęstszy; adresat – córka), *malpa*, *gnida* (o córce), *świnia* (o sąsiadce), *świnio* (adresat – babcia, słowo jednorazowo pada z ust wnuczka i dziadka). Przyjrzyjmy się bliżej ilustracjom:

- Дверь?! Чтоб ты, **сволочь**, скрипел, как дверь!
- Co, jak drzwi?! Żebyś ty, **gówniarzu**, tak skrzypiał!
- Иди сюда, **сволочь**! – грозила она.
- Chodź tu, **gnoju**! – wołała babcia.

W przekładzie obelgi *сволочь*, kierowanej pod adresem wnuczka, pojawiają się dwa bliskoznaczne wyrazy pospolite (*gnój*, *gówniarz* – ‘dziecko, mały chłopiec’), ujawniające niechęć do adresata, lekceważenie go. W przekładzie łagodniej ujęto emocje nadawcy. Jak się wydaje, determinantem decyzji tłumaczki jest wiek rozmówcy (przypisanie innym wyrazom pejoratywnym funkcji piętnującej, drugorzędne znaczenie ma bliskość znaczeń referencyjnych odpowiedników i jednostki tłumaczenia, por. także *проклятая сволочь* – *szczeniaku przekłętą*). Dwutekst zestawia zatem jednostki o rozbieżnych w istocie znaczeniach (człowiek nikczemny i mały człowiek wzbudzający irytację), ale podobnych pod względem funkcji (obraza)⁷.

⁷ Negatywny wydźwięk słów babci oddano i w tym kontekście, choć również delikatniej i przez podkreślenie wieku adresata: „– Где ты, **скотина**?”, „– Гdzie jesteś, **cielaku**?” (*скотина* – bydlę, bydlak, *cielak* – młoda, naiwna osoba).

Chłopiec uczy się nieprawidłowych postaw społecznych i werbalnych od dorosłych. Babcina żonglerka słowem *сволочь* zapada mu w pamięć. Powtarza je tylko w myślach, zdaje sobie sprawę z jego przesłania i zasad użycia – to on jest jego adresatem (*Я сам хотел иногда называть бабушку сволочью, но боялся и не смел*). W końcu ośmiela się wypowiedzieć na głos to zasłyszane słowo, kopiując manierę jego wypowiedzenia i mimikę twarzy (adresat – babcia). Pojawia się odpowiednik *świnia*, podobnie w innych kontekstach, jeśli mowa o kobiecie (kryterium wyboru – płeć, znaczenie – szuja, osoba podła):

- Ну, **сволочь**, я тебе этого никогда не забуду.
- Nigdy ci tego, **świnio**, nie zapomnę.

W równie skomplikowane relacje uwikłane są matka i córka, która pada ofiarą niewybrednych komentarzy ze strony starszej kobiety, ingerującej w jej życie osobiste i ograniczającej prawa do dziecka. Własna córka, z którą babcia rywalizuje o chłopca, jest dla niej idiotką, łajdaczką, gnidą, szmatą, małpą i świnia. Każda z tych nominacji pojawia się w innej sytuacji: *idiotka* – w celu krytyki metod leczenia stosowanych przez Ołę, *łajdaczka*, *gnida*, *małpa* – podczas awantury o dziecko pod drzwiami mieszkania młodej kobiety:

- Чем ты ему спину намазала, **сволочь**?!
Czym ty mu plecy wysmarowałaś, **idiotko**?!
Сволочь, что ж ты мать под дверью поддыхать оставляешь... [...].
Gnida, matce kaže zdychać pod drzwiami... [...].

- Довела... Довела, **сволочь**, голову схватило.
- Do czego mnie doprowadziła, **małpa**, głowa mi pęka.

Semantycznie zróżnicowane odpowiedniki współtworzą odmienne szeregi synonimiczne. Rzeczownik *idiotka* ze znaczeniem skupiającym się wokół intelektu przeciwstawia się rzeczownikom *łajdaczka*, *gnida*, *małpa*, które niosą ze sobą pejoratywną ocenę osoby z punktu widzenia moralności w postępowaniu, por. *gnida* – ‘2. pot. posp. obrażl. o człowieku niepozornym, działającym z ukrycia na czyjąś szkodę, odrażającym moralnie’ [USJP, 2003: 1035, t. I]; *małpa* – ‘2. pot. obrażl. – o człowieku złośliwym lub brzydkim’ [USJP, 2003: 548, t. II]. W ocenie babci Niny naganne jest niewpuszczenie jej do domu córki, w którym ukryto

Saszę (pada słowo *gnida*), przejawem złościwości ze strony młodszej z nich jest przedłużanie sporu o chłopca (pada słowo *malpa*).

Z powyższego wynika, że tłumaczka w rekonstruowaniu sensu jednostki przekładu wykorzystuje nie tyle znaczenia słownikowe (tu – wyrazu *сволочь*), ile pragmatyczno-stylistyczne, a także dodatkowe parametry sytuacyjne (intencja, uczestnicy aktu komunikacji), co jest zgodne z istotą przekładu. W doborze rozwiązania zwraca uwagę na adresata komunikatu – jego wiek, płeć, relacje z nadawcą, kontekst pozajęzykowy. Każdorazowo technika translacyjna jest reakcją na sytuację. Dowodzi to nie tylko elastyczności tłumaczki (unikanie monotonii, aktywna postawa wobec ekspresywizmu oryginału) czy doprecyzowania nośnika sensu w kontekście. To sygnał istoty przekładu leksyki podstandardowej – wachlarz możliwości translacyjnych uwarunkowany rozwiniętą synonimią (w tym quasi-synonimią). W przekładzie dominuje funkcjonalne podejście do takich nominacji.

W ramach uzupełnienia tej analizy posłużę się odpowiednikami wyekscerpowanymi z dwujęzycznego podkorpusu NKJR – *ścierwo, bydlę, bydlak, dranie, łobuz, okropne typy*⁸. Ów zbiór dwutekstów to narzędzie wspierające tłumacza w jego potyczkach z leksyką tego rodzaju, cechującą się aktywnością słowotwórczą i synonimiczną, co w kontekście przekładu może oznaczać znaczną wariantywność (a zarazem i możliwą nieprecyzyjność przekazu). W ruszczyźnie znaczenie człowieka podłego, nieszlachetnego wyraża blisko trzydzieści ekspresywnych nominacji, w tym opisywana *сволочь – негодяй, подлец, ракалия, супостат, висельник, гад, гадина, дрянцо, дрянь, каналья, мерзавец, мразь, негодник, подонок, сквернавец, говнюк, жлоб, зараза, козёл, оглоед, падла, паршивец, паскуда, поганец, погань, подлюга, сволота, скот, скотина, стервец, сучара, тварь* [BTSSRR, 2008: 288-292]. Dla wyrazu *сволочь* różni tłumacze zaproponowali łącznie ponad tuzin polskich odpowiedników o różnym stopniu podobieństwa na poziomie języka (uwzględniono badany tekst oraz wyniki z NKJR). Liczebność ekwiwalentów to, być może, nie tylko argument za kreatywnością

⁸ Dwujęzyczny podkorpus w ramach NKJR to zestawione fragmenty oryginałów i ich przekładów w kilku parach językowych. Leksem *сволочь* odnotowano w czterech rosyjskich tekstach przełożonych na język polski (m.in. *Mistrz i Małgorzata* M. Bułhakowa, *Lolita* W. Nabokowa, dane z września 2014 roku).

translatorów. Ten ekspresywizm ze stałym odcieniem ujemnym skupia w sobie wiele semów, które wyzwalają się w tekście i uwidaczniają się zwłaszcza w przekładzie (o wyrazach polifunkcyjnych, semantycznie skondensowanych zob. Bartwicka, 2000: 216).

W oryginale figuruje kilka innych wyrazów używanych przez matkę pod adresem córki – *блядь, мразь, тварь, подстилка, дешёвка, психопатка, страхолюдина, уродка* i inne:

Помоги, **сука**, видишь, он шевельнуться не может! Что сделала с ним? Чтоб тебя за это, **мразь**, дугой выкрутило!

Pomóż mi, **suko**, widzisz, że ruszyć się nie może! Coś ty z nim zrobiła?! Żeby cię za to, **ścierwo**, zgięło wpół!

Психопатка, ты что мать в грудь толкаешь? **Ах ты сволочь!** Смотри-ка, сильная! Психопатки все сильные! Ребёнок! Ребёнок на полу лежит! Ах, **тварь высохшая**...

Co ty, matkę w pierś uderzyłaś, **psychopatko jedna? Łajdaczka**, patrzcie ją, jaka silna! Wszystkie psychopatki są takie silne! Dziecko, dziecko leży na podłodze! Ach ty, **wyschnięto kreaturo**...

Te dyskredytujące wyrazy są kwintesencją stosunku starszej kobiety do młodszej. Emocje eskalują podczas walki o dziecko, co werbalizują wyrazy wulgarne i inne obelgi mające podkreślić domniemane niezrównoważenie umysłowe młodej kobiety, jej podły charakter czy wreszcie mankamenty fizyczne (szczupłość) i rozwiązłość. Rzeczownik *мразь* definiowany jest jako ‘жалкий, ничтожный, дрянной человек, подонок’, *тварь* – ‘подлый, мерзкий человек’ [RS, 2010: 144, 228]. W świetle opisów definicyjnych i BTSSRR są to ekspresywne synonimy, przykład wydobywa niuanse ich znaczeń (por. zjawisko quasi-synonimów, Apresjan, 1980: 301-306). Zaproponowane przez tłumaczkę odpowiedniki precyzyjnie oddają sens tych jednostek. *Мразь* – *ścierwo*, osoba nieprzedstawiająca wartości z moralnego punktu widzenia, kanalia; *тварь* – *kreatura*, osoba nikczemna i podła [USJP, 2003: 294, t. II, 1568, t. III]. W tłumaczeniu różnych wystąpień pogardliwej nominacji *мразь* pojawiają się dwa bliskoznaczne odpowiedniki – *ścierwo* (por. wyżej) i *szmata* o znaczeniu ‘pot. pogard. człowiek bezwartościowy, mający słaby charakter, pozbawiony godności’ [USJP, 2003: 1528, t. III], tworzące ekspresywną parę synonimiczną (akcent

pada na bezwartościowość). Wykreowana na potrzeby tekstu kombinacja *тварь высохшая – wyschnięta kreaturo* realizuje jedną z cech stylu potocznego, a mianowicie niestandardowość form ekspresji, „jednostkowe akty kreacji językowej” [Bartwicka, 2000: 144]⁹. Analityczna nominacja nawiązuje do figury młodszej kobiety, jako spersonalizowana zniewaga może bardziej dotknąć adresatkę.

Kozłem ofiarnym jest także mąż Sienia, który tylko z rzadka buntuje się przeciwko tyranii małżonki. Wyprowadzony z równowagi i on sięga po mocne słowa:

- Ну тебя к чёрту, **ханжа проклятая!** – обозлился дедушка.
- А идź do diabła, **проклетą hipokрытко!** – zezłościł się dziadek.

Kobieta deprymuje mężczyznę poprzez używanie wobec niego form słownych o odcieniu ujemnym (jednostki leksykalne i połączenia wyrazowe). Określenia związane są z sytuacją – mąż to zdrajca, ponieważ w opinii małżonki lekceważy jej prawo do odpoczynku (zdrajca z punktu widzenia relacji małżeńskich), uparty osioł, kiedy postępuje po swojemu (*осёл упрямый – uparty osioł*). Z przekładu wyłania się obraz mężczyzny zdominowanego przez kobietę. Kobieta odmawia mu intelektu, roztropności, męskości, wytyka wiek:

- Забыл что-нибудь, **поц старый!**... – пробормотала бабушка.
- Zapomniał czegoś, **stary dureń** – gderała babcia.
- Девять часов, где, интересно, **бздун этот старый** ходит?
- Dziewiąta. Ciekawe, gdzie się **ten stary pierdziel** włóczy?
- Иди, иди. **Кот безьяйцы!** Тебе и пойти-то некуда.
- А идź sobie, идź, **kocurze wykastrowany!** Ты nawet пójść nie masz докąd.

Język kobiety wypełniają wulgaryzmy i słowa pogardliwe – por. *старый бздун ‘вульг.-прост. бранно. О неприятном, ворчливом или старом человеке’* [RS, 2010: 34], *поц* – ‘угол. жрр. пренебр. Глупец, дурак’ [BSRŻ, 2001: 468]. Obsceniczne jest też jej słownictwo

⁹ W pracy A. Bednarczyk w przekładzie kombinacji *тварь настоящая* pojawia się również ten rzeczownik – *правdziwa kreatura* [Bednarczyk, 2008: 96, por. ekwiwalenty *drań, kreatura* wg WSRP, 1993: 572, t. II].

w przekładzie – np. *stary pierdziel* ‘pot. wulg. o starym mężczyźnie’ [USJP, 2003: 120, t. III]. Zwracają uwagę oryginalne wyzwiska – *stary hyclu, podły Tatarze, kocurze wykastrowany*. Za pomocą leksyki przez nią używanej dokonuje się jednocześnie emocjonalna charakterystyka tej postaci – wrogie nastawienie do świata, poczucie krzywdy i niespełnienia (o czym świadczy też autocharakterystyka babci Niny: kiedyś – dusza towarzystwa, dziś – kobieta straszna). Językowy obraz kobiety w obu tekstach się pokrywa.

Formy adresatywne bazujące na wyrazach pieszczotliwych i zdrobniałych są odmienne w różnych językach i to lokuje je wśród frapujących zagadnień translatorskich [por. Garczyńska, 2012: 229-235; o adresatywach rosyjskich zob. Харченко, 2010: 71-81]. Jako że głównym bohaterem wybranej powieści jest kilkulatek, w tekście należałoby spodziewać się barwnego zestawu pieszczotliwych słów znamienych dla relacji dorosły–dziecko. Tymczasem same zdrobnienia stanowią niewielki procent wszystkich form adresatywnych. Ograniczony repertuar padających pod adresem dziecka wyrazów pozytywnych i niedeprymujących odzwierciedla poniższy fragment (mały bohater zdaje sobie sprawę z ich wyjątkowości):

Дедушка называл меня иногда шутливо дурачком, чмуром или подгнилком, бабушка называла меня **котиком** и **лапочкой**, когда я болел, но я забывал об этих словах, как о проглоченных порошках и таблетках. Произнесённое однажды мамой слово „**кисёныш**” я долго потом повторял про себя перед сном.

Dziadek nazywał mnie czasem w żartach głuptaskiem, pomyłencem albo zgniłkiem, babcia, kiedy chorowałem, mówiła do mnie „**koteczku**” albo „**kochanie**” – ale ja zapominałem o tych słowach, jak o połkniętych proszkach i tabletkach. A wypowiedziane kiedyś przez mamę słowo „**ki-ciuś**” długo powtarzałem sobie w myślach przed zaśnięciem.

Krótkie podsumowanie wywodów. W przekładzie można dopatrzeć się związku między strategią a ogólną funkcją deprecjonujących ekspresywizmów, techniką a konkretną sytuacją i jej uczestnikami. Wskazuje na to chociażby sposób przekazu wyrazu *сволочь*, którego odpowiedniki uzależnione są od sytuacji użycia tej jednostki. Funkcja analizowanej leksyki w oryginale i przekładzie jako istotnego elementu kolokwializacji cechuje się paralelizmem, a emocjonalny obraz postaci pojawiający

się przed ich odbiorcami jest zbliżony, choć z pewnymi różnicami na poziomie semantyki odrębnych jednostek. Nadrzędny staje się aspekt pragmatyczny. Szerokie więzi synonimiczne zapewniają translatorowi szereg możliwości w procesie kreowania przekładu. W kontekście problematyki przekładu leksyki podstandardowej warto podkreślić rolę korpusów przekładowych (paralelnych) jako bazy istniejących ekwiwalentów, wzorzec lub punkt odniesienia podczas podejmowania indywidualnych decyzji tłumaczeniowych. Wybrany dwutekst może wzbogacić zasoby dwujęzycznego podkorpusu NKJR.

Bibliografia:

Źródła:

Sanajew, P. (2009), *Pochowajcie mnie pod podłogą*, tłum. I. Korybut-Daszkiwicz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

Санаев, П. (2010), *Похороните меня за плинтусом*, Астрель: АСТ, Владимир: БКТ, Москва.

Literatura przedmiotu:

Apresjan, J.D. (1980), *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, tłum. Z. Kozłowska, A. Markowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Bartwicka, H. (2000), *Rosyjski język potoczny. Słownictwo*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz.

Bednarczyk, A. (2008), *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Dąmbska-Prokop, U. (2012), „Dominanta a intencja dzieła”, w: Bednarczyk, A., Brzozowski, J. (red.), *Między oryginałem a przekładem*, XVIII: *Dominanta a przekład*, Kraków, s. 74-84.

Garczyńska, H. (2012), „Jakim zwierzęciem powinna być kobieta? Przekład form adresatywnych w dramatach Ibsena”, w: Piotrkowska, M., Dybiec-Gajer, J. (red.), *Przekład – teorie, terminy, terminologia*, Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „Tertium”, Kraków, s. 228-235.

Lewicki, R. (1986), *Przekład wobec zjawisk podstandardowych. Na materiale polskich przekładów współczesnej prozy rosyjskiej*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- Мазурова, С. (2008), *Бабушкина любовь*, „Российская газета”, 22.07.2008, [on-line] <http://www.rg.ru/2008/07/22/kino.html> – 10.06.2014.
- Земская, Е.А., Китайгородская, М.В., Ширяев, Е.Н. (1981), *Русская разговорная речь. Общие вопросы, Словообразование, Синтаксис*, Издательство «Наука», Москва.
- Харченко, В.К. (2010), *Современная повседневная речь*, Издательство «ЛКИ», Москва.
- BSRŽ – Мокиенко, В.М., Никитина, Т.Г. (2001), *Большой словарь русского жаргона*, «Норинт», Санкт-Петербург.
- BTSSRR – Бабенко, Л.Г. (ред.) (2008), *Большой толковый словарь синонимов русской речи*, «АСТ-ПРЕСС КНИГА», Москва.
- RS – Мокиенко, В.М., Никитина, Т.Г. (2010), *Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь*, ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», Москва.
- TSRJ – Отв. ред. Шведова, Н.Ю. (2008), *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*, Издательский центр «Азбуковник», Москва.
- USJP – Dubisz, S. (red.) (2003), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I-IV, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- WSRP – Mirowicz, A., Dulewiczowa, I., Grek-Pabisowa, I., Maryniakowa, I. (1993), *Большой русско-польский словарь*, t. I-II, Wiedza Powszechna, Philip Wilson, Warszawa.
- NKJR – <http://www.ruscorporora.ru>; <http://www.ruscorporora.ru/search-para-pl.html>.

STRESZCZENIE

Utwór wybrany do analizy to powieść pt. *Похороните меня за плинтусом* (P. Sanajew, 1996) i jej polski przekład *Pochowajcie mnie pod podłogą* (tłum. I. Korybut-Daszkievicz, 2009). Autorka zgłębia zawile relacje rodzinne odzwierciedlone w języku. Zwracają uwagę wyszukane pejoratywne nominacje (rzeczowniki, połączenia przymiotnika i rzeczownika), w tym wulgaryzmy, w mniejszym stopniu leksyka nacechowana pozytywnie. Tłumaczką dobiera różne odpowiedniki dla tego samego wyrazu w tekście wyjściowym, w zależności od adresata i kontekstu wypowiedzi, korzysta z repertuaru środków synonimicznych języka docelowego. Przekład ekspresywnych adresatywów i nominacji człowieka może być wyzwaniem, ponieważ słowniki dwujęzyczne w niewielkim stopniu odzwierciedlają leksykę pospolitą i wulgarną. Pomocne są dwujęzyczne korpusy przekładowe (paralelne).

Słowa kluczowe: kolokwializmy, adresatywy, ekspresywne nominacje osób, przekład, korpus dwujęzyczny

SUMMARY

Remarks on colloquialisation in the original and translated text

A studied literary work is novel „Похороните меня за плинтусом” [Bury me under the floor] (P. Sanajew, 2010) and its Polish translation „Pochowajcie mnie pod podłogą” (I. Korybut-Dashkievich, 2009). The author investigates the mazy family relations which are reflected in the language and primarily found in everyday dialogues. The elaborate pejorative nominations as nouns, adjective-noun collocations, including vulgarity and, to a lesser extent, positively-marked lexis are conspicuous. The translator selects different counterparts to achieve the same wording of the original text, depending on the recipient and the context of expression. She uses a variety of synonymous means of the target language. To translate expressive forms of address and other nominations denoting humans can be a real challenge as bilingual dictionaries hardly reflect colloquial and vulgar vocabulary so bilingual parallel corpora can be useful then.

Key words: colloquial vocabulary, forms of address, expressive nominations denoting people, translation, bilingual corpus